

УДК 376-056.264:616.89-008.6-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.23>

Людмила ЛУКАНЬОВА

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0009-0002-7392-2850

Бібліографічний опис статті: Луканьова, Л. (2025). Розвиток когнітивних процесів та мовлення дітей з синдромом Дауна. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 167–171, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.23>

РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ТА МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА

Мета статті – окреслення і аналіз сучасних наукових досліджень, ефективних розвивальних технологій та шляхів практичного надання корекційної допомоги дітям із синдромом Дауна. Особливу увагу акцентовано на вивченні особливостей розвитку когнітивних процесів та мовлення, які сприяють розвитку навчальних компетенцій та забезпечують поступове інтегрування дитини в освітнє і суспільне середовище.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні кількох підходів: аналітико-синтетичного, який спрямований на вивчення та узагальнення сучасного зарубіжного й вітчизняного досвіду щодо реалізації корекційно-розвивальних завдань; системного, що розглядає корекційну спрямованість освітньо-виховного процесу як єдину цілісну модель; а також діяльнісного, який визначає пріоритетність формування у таких дітей навичок практичної діяльності як базової, ключової умови розвитку дітей з синдромом Дауна.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні інтегрованого мультидисциплінарного підходу в корекційно-відновлювальному процесі як максимально ефективного, який ґрунтується на принципах медико-психолого-педагогічної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного підходу.

Висновки. Синдром Дауна є однією з найбільш поширених генетичних аномалій, що характеризується наявністю специфічних фізичних та когнітивних особливостей розвитку. У дітей із цим синдромом спостерігаються затримки психомоторного та інтелектуального розвитку, які проявляються в порушеннях моторики, мовлення, слуху, зору, а також у скороченні обсягу короткочасної слухової пам'яті. Вони відчують труднощі з абстрактним мисленням, узагальненням, а також із засвоєнням і формуванням нових навичок та умінь. Сучасні наукові дослідження та досвід педагогів-практиків засвідчують надзвичайне значення раннього виявлення, діагностики, а також надання комплексної корекційної допомоги, спрямованої на корекцію існуючих порушень розвитку та запобігання виникненню вторинних порушень у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з синдромом Дауна.

Ключові слова: порушення інтелекту, порушення мовлення, синдром Дауна, генетична мутація, когнітивні порушення.

Ljudmila LUKANOVA

Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0002-7392-2850

To cite this article: Lukanova, L. (2025). Rozvytok kohnityvnykh protsesiv ta movlennya ditey z syndromom Dauna [Cognitive and speech development in children with Down syndrome]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 167–171, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.4.23>

COGNITIVE AND SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH DOWN SYNDROME

The purpose of the article is to outline and analyze modern scientific research, effective developmental technologies and ways of practical provision of corrective assistance to children with Down syndrome. Particular attention is paid to the study of the features of the development of cognitive processes and speech, which contribute to the development of educational competencies and ensure the gradual integration of the child into the educational and social environment.

The research methodology is based on a combination of several approaches: analytical-synthetic, which is aimed at studying and generalizing modern foreign and domestic experience in the implementation of correctional and developmental tasks; systemic, which considers the correctional orientation of the educational process as a single

holistic model; and activity, which determines the priority of the formation of practical activity skills in such children as a basic, key condition for the development of children with Down syndrome.

The scientific novelty of the study lies in identifying an integrated multidisciplinary approach in the correctional and restorative process as the most effective, which is based on the principles of medical-psychological-pedagogical interaction and maximum individualization of the educational and correctional approach.

Conclusions. Down syndrome is one of the most common genetic anomalies, characterized by the presence of specific physical and cognitive developmental features. Children with this syndrome have delays in psychomotor and intellectual development, which are manifested in motor, speech, hearing, vision disorders, as well as in a reduction in the volume of short-term auditory memory. They experience difficulties with abstract thinking, generalization, as well as with the acquisition and formation of new skills and abilities. Modern scientific research and the experience of practicing teachers demonstrate the extraordinary importance of early detection, diagnosis, and the provision of comprehensive corrective care aimed at correcting existing developmental disorders and preventing the occurrence of secondary disorders in preschool and primary school children with Down syndrome.

Key words: intellectual disability, speech impairment, Down syndrome, genetic mutation, cognitive impairment.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку демократичного суспільства дітей з порушеннями психофізичного розвитку розглядають як повноправних громадян, наділених рівними правами з іншими членами суспільства, а отже, пріоритетом державної соціальної політики є врахування їх особливих потреб, зумовлених наявними порушеннями та забезпечення цій категорії дітей доступу до якісних спеціалізованих освітніх послуг.

Останні роки характеризуються тривожною тенденцією до збільшення кількості дітей з порушеннями інтелектуального та мовленнєвого розвитку різноманітної етіології. Акцентуючи увагу на механізмах виникнення таких порушень, виокремлюють значну частку захворювань першопричиною яких є генетичні мутації. За офіційною статистикою, в Україні проживає понад 16 тисяч людей із синдромом Дауна, і більша половина з них – діти.

Корекційна робота з дітьми з СД (синдром Дауна) поєднала зусилля медиків, педагогів, психологів, та набула мультидисциплінарного характеру.

Основними напрямками педагогічної корекції є розвиток когнітивної сфери, мовлення та комунікації, спрямованих на активізацію пізнавальних процесів. Науково-теоретичний аналіз когнітивної дисфункції у дітей з синдромом Дауна, дозволяє стверджувати про наявність у них легких та помірно виражених когнітивних порушень. Їх корекція при інтенсивній та послідовній роботі дає позитивний результат.

Важливу роль у навчанні, вихованні та розвитку дітей з СД відіграє оволодіння ними системою мовлення та формування комунікативних навичок, що у майбутньому дозволить їм успішно соціалізуватися в колективі однолітків та відчувати себе повноцінними членами суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Національній стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, окреслено основні засади організації спеціальної та інклюзивної освіти, яка регламентує надання особливої допомоги дітям з порушеннями інтелектуального розвитку та зазначає, що особливістю організації освітньо-виховного процесу є його корекційна спрямованість.

Як свідчать наукові дослідження О. Дерень, А. Пруської, Ю. Рибак, О. Казачінер, Ю. Бойчука, Р. Ковтун, О. Корнійчук, О. Білаш питання корекційно-розвивальної роботи з дітьми з синдромом Дауна є предметом глибокого наукового інтересу українських корекційних педагогів (Дерень, Пруська, Рибак, 2015; Казачінер, Бойчук, 2022; Ковтун, 2016; Корнійчук, 2024; Білаш, 2020).

Л. Прохоренко, О. Баб'як наголошують, що корекційно-розвивальна робота здійснюється в педагогічному процесі за допомогою різних методик і організаційних форм. Педагогічний процес, мета якого – корекція розвитку дитини, визначається як корекційно спрямований. Тобто це корекційно спрямоване навчання і корекційно спрямоване виховання (Прохоренко, Баб'як, 2020, с. 136).

У своїх наукових дослідженнях О. Гаяш зазначає, що у дітей з проблемами розвитку наявні фізичні та (або) психічні порушення, які ведуть до відхилень у загальному розвитку. Залежно від характеру порушення, часу його виникнення та особливостей протікання одні недоліки можуть повністю усуватися, інші – тільки коригуватися, деякі – компенсуватися. Цей алгоритм діє як в умовах спеціальної освіти, так і в умовах інклюзії, але в останній акценти дещо зміщені (Гаяш, 2016, с. 7).

О. Чеботарьова, І. Гладуш наголошують, що лише рання комплексна допомога дітям із син-

дромом Дауна пропонує широкий спектр довгострокових медичних, психологічних, соціальних та педагогічних послуг, орієнтованих на сім'ю і здійснюваних у процесі узгодженої («командної») роботи фахівців різного профілю. Рання комплексна допомога передбачає систему спеціально організованих заходів, кожен елемент якої може розглядатися як самостійний напрям діяльності установ, що знаходяться у віданні органів охорони здоров'я, освіти і соціального захисту населення (Чеботарьова, Гладуш, 2018, с. 11).

Системна рання психолого-педагогічна допомога дітям із синдромом Дауна в умовах сім'ї із залученням батьків у процес корекційної роботи дозволяє вивести на новий якісний рівень не тільки сам процес розвитку дитини, але і значною мірою визначає процес інтеграції в суспільство. На всіх етапах життя діти із синдромом Дауна повинні, на думку вчених, перебувати під патронажем фахівців, які організовують процес супроводу цих людей в освітньому і соціальному просторі (Чеботарьова, Гладуш, 2018, с. 12).

Мета дослідження полягає в науковому аналізі теоретичних досліджень та практичного досвіду проведення ефективної корекційної-розвивальної роботи з дітьми з синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ранній і дошкільний вік є ключовим етапом формування особистості дитини, адже саме у цей час активно розвиваються пізнавальні здібності, емоційно-вольова сфера, навички комунікації та мовлення. Розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями часто супроводжується значним відставанням від вікових норм, що зумовлює необхідність більш глибокого підходу з боку педагогів і батьків.

Синдром Дауна – це генетична аномалія, яка виникає внаслідок збільшення кількості хромосом (хромосоми 21-ї пари замість нормальних двох представлені трьома копіями). Таке порушення зустрічається досить часто – у 1 дитини із 750–800 новонароджених. Діти, які народилися з цим синдромом, впродовж усього життя потребуватимуть особливої кваліфікованої медичної допомоги, психологічної підтримки та корекційно-педагогічного супроводу. Фізичний, когнітивний та інтелектуальний, мовленнєвий розвиток у дітей з синдромом Дауна протікає значно повільніше, ніж у дітей, які

розвиваються в умовах звичайного онтогенезу та супроводжується супутніми захворюваннями та коморбідними станами.

Важливим є те, що навіть за наявності однакового захворювання у дітей із синдромом Дауна, інтелектуальні порушення не є ідентичними: вони різняться за ступенем вираженості, глибиною та індивідуальними проявами. Усе це суттєво впливає як на загальний розвиток, так і на здатність до навчання. Сучасні наукові дослідження наголошують на важливості раннього і своєчасного забезпечення психолого-педагогічної підтримки та корекції, враховуючи унікальні можливості кожної дитини. Ключовим напрямом у цьому процесі є аналіз розвитку когнітивної сфери та пізнавальної активності, оскільки саме вони визначають здатність дитини засвоювати нові знання. Діяльність дітей із синдромом Дауна має конкретно-дієвий характер, а формування абстрактно-логічного мислення відбувається надзвичайно повільно та потребує корекційної допомоги. Діти часто стикаються з труднощами в узагальненні, класифікації й побудові причинно-наслідкових зв'язків, тому особливості їхньої пізнавальної сфери створюють перешкоди не лише в освітньому процесі, але й у щоденному житті.

Ці труднощі тісно пов'язані з мовленнєвим розвитком, адже мовлення є важливим інструментом пізнання, комунікації та регуляції поведінки. Одним із ключових аспектів корекційно-педагогічної роботи є детальний аналіз мовленнєвої сфери таких дітей. Мовленнєвий розвиток у дітей із синдромом Дауна зазвичай протікає уповільнено, мовлення з'являється пізно і протягом усього життя залишається недорозвиненим, розуміння мовлення недостатнє, словниковий запас бідний.

Деякі діти з синдромом Дауна, незважаючи на те, що починають говорити пізніше загальноприйнятих термінів, тобто після трьох років, самостійно опановують мовленням. Характерною особливістю є переважання ситуативного мовлення та емоційного забарвлення. Навіть за наявності окремих слів чи фраз дитина не завжди здатна використовувати їх доречно та відповідно до ситуації. Діти з СД мають проблеми з артикуляцією, але, тим не менш, можуть спілкуватися з оточуючими, але, близько 20% дітей з синдромом Дауна не спроможні оволодіти мовленням.

Невдачі у спілкуванні можуть призводити до тривожності, замкнутості, а іноді й до агресивної поведінки. Діти із синдромом Дауна схильні до емоційної загальмованості, нестабільного настрою, імпульсивності та труднощів із формуванням вольових якостей. Їм складно концентруватися, тримати увагу на певних діях чи об'єктах і контролювати власну поведінку. Порушення у розвитку емоційної стабільності часто супроводжуються проблемами рухової активності. Це пояснюється тим, що дрібна і загальна моторика тісно пов'язані з розвитком психіки дитини. Моторні навички також безпосередньо впливають на характер ігрової діяльності, яка обмежується найпростішими формами, адже дітям з СД складно будувати сюжет гри, виконувати ролі та дотримуватися встановлених правил.

Недостатній розвиток рухових навичок та спрощена структура ігрової діяльності мають значний вплив на процеси соціальної взаємодії. Гра виконує не лише функцію самовираження, але також слугує початковою формою комунікації та співпраці між дітьми. Враховуючи це, соціальна адаптація дітей із синдромом Дауна вимагає особливої уваги, оскільки рівень їхньої адаптованості є важливим показником готовності до життя в суспільстві та подальшого навчання. Важливим є створення структурованого середовища з чіткими правилами, передбачуваністю та підтримкою. Процес соціалізації потребує постійної участі педагогів та батьків, які виконують роль посередників між дитиною та навколишнім соціальним середовищем, а своєчасне визначення індивідуальних потреб дитини, проведення комплексної корекційно-розвивальної роботи та ефективна співпраця між педагогами, батьками й фахівцями (зокрема психологами, логопедами, дефектологами) дають змогу максимально реалізувати потенціал дитини із синдромом Дауна. Глибоке розуміння психофізичних особливостей розвитку таких дітей є критично важливим для формування інклюзивного освітнього простору, що забезпечує рівноправні можливості та підтримку для кожного учасника освітнього процесу.

Рівень розвитку навичок і вмінь у дітей із синдромом Дауна може суттєво відрізнятися. Така різноманітність зумовлена як генетичними, так і середовищними факторами.

Як слушно зауважують О. Дерень, А. Пруська, Ю. Рибак, методики занять з дітьми з синдромом Дауна, будуються на підставі врахування закономірностей розвитку дитини, особливостей розвитку при синдромі Дауна, а також особливостей та рівня розвитку конкретного малюка. Такий підхід дозволяє використовувати розроблені методи для всіх дітей, індивідуально адаптуючи їх для кожної дитини (Дерень, Пруська, Рибак, 2015).

Чим раніше розпочинати заняття з дитиною, тим більше шансів досягти значних успіхів у її розвитку. Ключовим дидактичним принципом у навчанні таких дітей є використання різних органів чуття під час сприйняття інформації, а не обмеження лише одним способом. Дослідження показують, що діти краще засвоюють матеріал, якщо його подача супроводжується мовленням у поєднанні з жестами або зоровими підказками. Процес освоєння нових знань має проходити поступово, невеликими кроками. Одне завдання слід поділяти на кілька етапів, щоб дитині було легше його виконати. Заняття варто продумувати максимально цікавими та приємними для дитини, створюючи позитивну атмосферу. Досягнення, навіть найменші, обов'язково потрібно відзначати похвалою та заохочувати, щоб підтримувати мотивацію і впевненість дитини з порушеннями інтелектуального розвитку у власних силах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз проведеного науково-теоретичного дослідження показав, що у дітей із синдромом Дауна наявні значні порушення когнітивної сфери, мовлення та комунікації, що є передумовою низької пізнавальної активності.

Констатовано необхідність застосування у корекційно-відновлювальному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу та науково доведено важливість ранньої корекції, виправлення наявних та попередження можливих вторинних порушень у дітей з синдромом Дауна.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є розроблення спеціальних методик розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями та формування у майбутніх педагогів професійної готовності до надання корекційної допомоги дітям із синдромом Дауна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білаш О. Особливості розвитку дитини із синдромом Дауна. Логопед. 2020. № 3. С. 4–6.
2. Гаяш О.В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Наук.-метод. посібник для вчителів інклюзивного навчання... 2016. 120 с.
3. Дерень О., Пруська А., Рибак Ю. Діти із синдромом Дауна: факти, навчання, допомога. Методичні рекомендації. Проект «Інклюзивна освіта: крок за кроком», 2015. 21 с.
4. Казачінер О., Бойчук Ю. Ефективні методики розвитку мовлення дітей з синдромом Дауна. Науковий журнал «Психологічні тревелогі». 2022. №1. С. 197-211.
5. Ковтун Р. Корекційні заходи з розвитку комунікаційних здібностей дітей з синдромом Дауна. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2016. Вип. 5. Том 2. С. 197–202.
6. Корнійчук О. Особливості розвитку та методи навчання дітей з синдромом Дауна. Педагогічний вісник Поділля. 2024. №№ 1-2. С. 88-90.
7. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року. Розпорядження КМ України. 07.06. 2024 р. № 527-р.
8. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу. Навчально-методичний посібник. 2020. 435 с.
9. Чеботарьова О., Гладченко І. Дитина з синдромом Дауна. Харків: Вид-во «Ранок». 2018. 48 с.

REFERENCES:

1. Bilash, O. (2020). Osoblyvosti rozvytku dytyny iz syndromom Dauna [Peculiarities of the development of a child with Down syndrome]. Lohoped. № 3. S. 4–6 (in Ukrainian).
2. Haiash, O. (2016). Korektsiino-rozvyvalna robota z ditmy z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku. [Correctional and developmental work with children with special needs]. nauk.-metod. posibnyk dlia vchyteliv inkliuzyvnoho navchannia...-Scientific and methodological manual for teachers of inclusive education, 120 s. [in Ukrainian].
3. Deren, O., Pruska, A., Rybak, Yu. (2015). Dity iz syndromom Dauna: fakty, navchannia, dopomoha [Children with Down syndrome: facts, education, help]. Metodychni rekomendatsii. Proekt «Inklyuzyvna osvita: krok za krokom». 21 s. (in Ukrainian).
4. Kazachiner O., Boychuk YU. (2022). Efektyvni metodyky rozvytku movlennya ditey z syndromom Dauna [Effective methods of speech development in children with Down syndrome]. Naukovyy zhurnal «Psykhologichni travelohy». №1. S. 197-211. (in Ukrainian).
5. Kovtun R. (2016). Korektsiyni zakhody z rozvytku komunikatsiynykh zdbnostey ditey z syndromom Dauna [Correctional measures for the development of communication abilities of children with Down syndrome]. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Psykhologichni nauky. Vyp. 5. Tom 2. S. 197–202. (in Ukrainian).
6. Korniychuk O. (2024). Osoblyvosti rozvytku ta metody navchannya ditey z syndromom Dauna [Developmental features and teaching methods of children with Down syndrome]. Pedahohichnyy visnyk Podillya. №№ 1-2. S. 88-90. (in Ukrainian).
7. Natsionalna stratehiia rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku.(2024). [National Strategy for the Development of Inclusive Education until 2029]: rozporiadzhennia KM Ukrainy -Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, (№527-p). [in Ukrainian].
8. Prokhorenko, L., Babiak, O. (2020). Navchannia ditei z porushenniamy kohnityvnoho rozvytku v umovakh kompetentnisnogo pidkходу [Teaching children with cognitive developmental disorders in a competence-based approach]: navchalno-metodychnyi posibnyk-teaching and methodological manual, 435 s. [in Ukrainian].
9. Chebotar'ova O., Hladchenko I. (2018). Dytyna z syndromom Dauna [A child with Down syndrome]. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». 48 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
Дата публікації: 03.11.2025